

LOCUL TEORIEI ÎN CERCETAREA ARHEOLOGICĂ

GHEORGHE ALEXANDRU NICULESCU*

Rezumat: Teoriile științifice fac explicite reprezentările asupra realităților implicate în procesul de cercetare, examinează obiectivele lui și modurile în care sunt construite și abordate obiectele epistemice. Ele pot astfel deschide direcții noi de cercetare. Lipsa de interes pentru teorie, în arheologia de la noi, continuă să contribuie la marginalizarea ei atât în raport cu alte discipline, în primul rând cu istoria, cât și față de alte tradiții de cercetare arheologică, prin perpetuarea și preluarea unor reprezentări cărora li se permite să aibă autoritate fără să fi fost expuse unei judecări critice.

Cuvinte cheie: arheologie cultural istorică, teorie, România, practici interdisciplinare.

Deși în ultimul deceniu numărul arheologilor care consacră timp problemelor teoretice sau privesc cu interes rezultatele muncii celor care fac acest lucru a crescut, teoria este înțeleasă, de cele mai multe ori, ca vorbărie goală, fie pentru că nu i se identifică vreun conținut, fie pentru că este considerată ca fiind lipsită de relevanță pentru ceea ce se întâmplă în disciplină, în general (și, la noi, în special); prin urmare, se consideră că cei care se ocupă de așa ceva fac altceva decât ar trebui¹. Ei îi este opusă practica, consistența „realității”, a „faptelor”, în mod specific pentru arheologi, confruntarea cu situațiile din teren și cu obiectele descoperite. Cei care își declară interesul pentru teorie sunt deseori percepuți ca fiind animați de pretenția – lipsită

---

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Academia Română, București; e-mail: alec_niculescu@yahoo.com.

¹ Este ceea ce sugerează reacția lui Alexandru Suceveanu: „acum, în zilele noastre, coordonatele esențiale ale profesiei noastre au părut a fi puse în discuție de așa-numita modă procesualistă. Se organizează mese rotunde la care participă de regulă debutanți, dar și arheologi mai vârstnici în care, prin titlul lor („Arheologia încotro?”), se cântă prohodul arheologiei tradiționaliste. Din fericire, prin specialitatea mea – aceea a arheologiei clasice greco-romane, în care asemenea inovații nu prea au cum să-și găsească locul – am rămas departe de ecourile acestei mode, motiv pentru care nu mă voi lansa în criticile pe care acestea le-ar merita” (Suceveanu 2008, 7). Din păcate, cel care era la acea vreme președintele Comisiei Arheologice arată aici nu numai un conservatorism încă frecvent, care face indezirabilă, dacă nu scandaloasă, orice discuție despre alte moduri de a face arheologie. El nu este destul de bine informat nici asupra a ceea ce se întâmplă în disciplină: termenul procesualism – acest curent teoretic, apărut în 1962, nu se află printre preferințele majorității arheologilor interesați de teorie de la noi – este impropriu folosit pentru a desemna orice ar putea tulbura liniștea locală, nici în ce declară că este specialitatea proprie, arheologia clasică greco-romană. Mi se pare suficient să spun că prima conferință de arheologie teoretică, organizată de arheologii interesați de lumea romană, a avut loc în 1991 și că în 2012 a avut loc cea de-a 22-a, la Frankfurt am Main (<http://www.trac2012.com>).

de consistență – de a fi arheologi fără să fi acumulat deprinderile practice și rezultatele care să le confere un asemenea drept.

Dintre lucrurile care au contribuit la o astfel de valorizare a teoriei am să mă opresc acum doar asupra celor 45 de ani de regim totalitar, în care lumea a fost pisată, în fel și chip, mai întâi cu teoria marxistă, calificată ca fiind „singura teorie științifică despre lume și viață”, apoi cu „concepțiile despre lume și viață ale partidului comunist și ale secretarului său general”. Multă lume știa că aceste teorii nu aveau legătură cu realitatea, că ele erau doar propaganda unui sistem opresiv și a intuit că rolul lor și, de ce nu, al altora, era de a introduce politicul în ceea ce oamenii fac sau ar dori să facă. Poate de aceste realități se leagă acele idei despre pretențiile hegemonice ale teoriei, care se manifestă uneori în mediul nostru arheologic, conform cărora un arheolog interesat de teorie ar vrea să impună colegilor modul său de a gândi și poate că rezistența la teorie a fost, în acele vremuri, un mod de apărare a disciplinei față de intervențiile politice.

Este interesant că o valoare promovată propagandistic de același regim, munca, supraviețuiește în valorizările negative ale teoriei și în importanța acordată cunoașterii practice, care pune în relație experiența, în primul rând experiența de teren, cu munca, înțeleasă ca efort individual, continuu și sistematic, de prelucrare și analiză a descoperirilor arheologice și cu producția, fie de obiecte prin săpătură, fie de literatură științifică.

Trebuie adăugat că toate aceste activități erau apreciate, până de curând, mai ales dacă erau desfășurate „cu metodă”, adică în conformitate cu practicile recunoscute ca exemplare de către arheologii cu bună reputație. În prezent, rolul pe care aceste practici îl au în evaluarea cercetării se reduce rapid în favoarea unui ansamblu de criterii a căror relație cu ele nu este clară. Între aceste criterii se numără dobândirea de granturi, după reguli la a căror stabilire arheologii au avut o contribuție redusă, folosirea unor tehnici analitice pe care arheologii nu le stăpânesc și pentru care recurg la specialiști din alte discipline (*e.g.* analizele fizico-chimice ale materialelor din care sunt făcute artefactele sau analizele asupra ADN-ului) și numărul publicațiilor, valoarea lor fiind estimată mai ales după criterii exterioare (locul în care au apărut). Ne confruntăm, din ce în ce mai des, cu forme de recunoaștere a valorii științifice elaborate în afara mediului profesional arheologic și impuse acestuia.

Uneori noțiunea de „teorie” este utilizată de arheologi cu un sens mai puțin negativ, ca ipoteză explicativă, de cele mai multe ori nedemonstrabilă, la care arheologul recurge atunci când și-a epuizat toate resursele metodice, ca efort de imaginație avizată plasat, conform unei logici aparte a cercetării științifice, la concluzii, nu la început, așa cum recomandau în anii '60–'70, arheologii procesualiști partizani ai metodologiei ipotetico-deductive. Asemenea „teorii” pot fi, eventual, acceptate dacă vin de la arheologi experimentați și sunt puse, în general, pe seama intuiției susținute de experiență; oricum, prezentate drept ceva care merge dincolo de terenul sigur al cunoașterii științifice. Prin urmare, orice preocupare sistematică

pentru ele apare ca fiind cel puțin inutilă, iar interesul unor arheologi tineri, cu experiență redusă, pentru așa ceva, apare ca scandalos.

Sensurile pe care noțiunile de „practică” și „teorie” le au în limbajul arheologilor și felul în care ele sunt valorizate seamănă bine cu ceea ce se întâmplă în cunoașterea comună. Aceasta este orientată spre obiective practice, se întemeiază pe fapte, adică pe ceea ce apare ca evident, nu arată interes pentru ce nu aduce beneficii imediate, concepute în funcție de scări de valori ce se bucură de o largă acceptare. Cunoașterea provenită din cărți este văzută ca irelevantă pentru existența cotidiană, proprie copilăriei, pentru care se acceptă, din motive care ar merita explorate și la noi, ca un corp specializat de dascăli să-i chinuiască pe elevi cu lucruri mai degrabă inutile, care nu au legătură cu realitatea. Un contact cu cărțile, prelungit dincolo de vârsta studiilor, este văzut drept o infirmitate, ceva care-l plasează pe cel în cauză către marginile demne de compătimire ale umanității, ceea ce explică îngrijorarea cu care gazda de la Sinaia a lui G. Călinescu, pe când acesta depășise de mult vârsta școlarității, l-a întrebat, văzând că citește, „Tot mai înveți, maică?”

Cunoașterea practică, deprinsă în timp, din surse autorizate, este singura în care putem avea încredere, este singura autentică, spre deosebire de lucrurile învățate din cărți², suspecte pentru că sunt artificiale și depărtate de autoritatea umană valorizatoare pe plan local. De aici, ideile mai vechi despre „arheologul înăscut” sau măcar cu o ucenicie arheologică începută cât mai devreme; în general, încrederea în calitățile naturale³ ale arheologului, pe care educația nu le poate produce.

În cunoașterea savantă, discuția despre teorii și practici, purtată mai ales de filosofi și practicieni ai științelor sociale, dar și de către fizicieni sau biologi, are proporții colosale și nu aș putea să o rezum aici, chiar dacă aș avea competența necesară. Mi se pare util să vedem teoriile ca reprezentări ale unor realități mai mult sau mai puțin cuprinzătoare, cu particularități ce țin de condițiile în care sunt produse și de funcțiile lor. Spre deosebire de cele din cunoașterea comună, teoriile științifice sunt în mod explicit perisabile (dacă prin caracterul științific al unei teorii se înțelege caracterul de adevăr al reprezentării, aceasta indică, de multe ori, faptul că nu este vorba, de fapt, despre o teorie științifică, ci despre una ideologică). Teoriile științifice conțin nivelul cunoașterii la un moment dat. Întreaga activitate de cercetare poate fi văzută ca fiind alcătuită din eforturi de a le confirma sau infirma și de a produce teorii mai bune.

Relația teoriilor științifice cu realitatea este mult mai complicată decât ne-ar sugera-o încrederea în generalizările empirice. De aproximativ o jumătate de secol, numărul celor care cred că faptele nu pot confirma teoriile este în creștere; la fel, numărul celor care renunță la distincția dintre fapte și valori⁴. Neutralitatea faptelor și

---

² Un exemplu simpatic este reproșul ce mi-a fost adresat de către un coleg, după ce am sugerat câteva modificări la rezumatul în limba engleză pe care-l scrisese: „engleza ta e prea livrescă”, adică inferioară, pentru că este deprinsă din cărți și nu din contactul prelungit cu vorbitori nativi.

³ De această înzestrare naturală a arheologilor se leagă și reprezentarea teoriei ca fiind feminină, deci inadecvată pentru arheologie (vezi Palincăș 2010, 101).

⁴ Vezi, e.g., Putnam 2002.

obiectivitatea lor sunt puse în discuție din diferite direcții, dintre care am să o menționez aici doar pe cea care pornește de la ideea că observarea faptelor este întotdeauna precedată și condiționată (nu determinată) de existența unor reprezentări, explicite sau implicite, care fac să vedem ceea ce suntem pregătiți să vedem și să ignorăm restul⁵. Această situație inversează relația dintre fapte și teorie; ideea că este bine să ne ocupăm mai întâi de fapte și apoi de teorii ne face victime sigure ale reprezentărilor implicite și tacite conținute în activitatea de constatare și înregistrare a faptelor, care, din perspectiva pe care o prezint aici, este mai curând o activitate de creare a unor fapte cu proprietăți prescrise de reprezentările celui care pretinde că le descoperă. Arheologii nu studiază obiecte, ci imagini, alcătuite întotdeauna dintr-un număr mult mai mic de proprietăți decât cel existent, pentru bunul motiv că numărul proprietăților existente este infinit. Nu mă refer la faptul că starea proastă a depozitelor și insuficiența fondurilor pentru deplasări, la care se adaugă uneori comoditatea arheologilor, conduc spre analize făcute asupra desenelor, nu asupra obiectelor, ci la faptul că, orice am face, nu putem introduce un obiect nici în mintea noastră, nici în computere. Introducem doar ceea ce decidem și/sau am fost învățați să considerăm important.

Celor care se mai întreabă dacă este nevoie de teorie în arheologie li se poate oferi răspunsul foarte pertinent al lui Mircea Anghelinu: avem nevoie de teorie „pentru că există deja”, implicit, în tot ceea ce facem ca arheologi⁶. Tot ceea ce știm despre lume în forme discursive este de natură teoretică. Dacă scopul arheologiei este cunoașterea oamenilor, pornind de la obiectele lor (ar trebui discutat despre asta, căci există colegi care cred că arheologii trebuie să fie interesați doar de obiecte), recurgera la teorii este inevitabilă. Cei care vor să cunoască oamenii în prezent știu deja că societatea nu poate fi studiată de pe poziții empiriste pentru că nimeni nu a văzut vreodată o societate. Ca să existe, ea trebuie imaginată și, pentru ca ea să poată fi cunoscută de pe poziții științifice, sunt necesare construcții teoretice complicate care să ne ajute să ne îndepărtăm de lucrurile evidente, cu care ne-am obișnuit pentru ca să putem trăi într-un anumit loc. Ele sunt și mai complicate dacă vrem să studiem societăți din trecut, pornind de la obiectele ce le pot fi atribuite, mai ales atunci când încercările de a înțelege societăți din prezent pe baza culturii lor materiale sunt rare și, oricum, ignorate de tradiția de cercetare din care facem parte.

Cantitatea de construcție teoretică necesară arheologiei este considerabilă⁷. Avem nevoie de teorie pentru a orienta săpătura în funcție de obiectivele noastre științifice (dacă renunțăm să mai credem că facem săpături totale, care produc informație în mod egal utilizabilă de orice fel de interpretare arheologică), avem nevoie de teorie pentru a stabili relații între obiecte, indivizi și grupuri, indiferent de natura lor, pentru a examina cum și în ce măsură este posibil să cunoaștem trecutul

⁵ Despre această problemă, importantă în disputele dintre procesualiști și postprocesualiști, vezi Wiley 2002.

⁶ Anghelinu 2002, 46.

⁷ Cea mai bună introducere în teoria arheologică, din câte am citit, este cea scrisă de Matthew Johnson (Johnson 1999). Pentru o utilă sistematizare a domeniilor teoriei arheologice, vezi Schiffer 1988.

(obiectele de care ne ocupăm nu fac parte din trecut, ci din prezent, mai ales din cauza variatelor procese de decontextualizare și de transformare la care sunt supuse). În sfârșit, avem nevoie de teorie pentru a plasa cunoașterea noastră în lumea din care facem parte. La noi aceste categorii de construcții teoretice sunt în mare măsură umplute cu reprezentări tacite, de proveniențe diverse, nu de puține ori din cunoașterea comună, reprezentări care, atunci când sunt verbalizate, pot căpăta statutul unor realități incontestabile. Un exemplu. Felul în care se face studierea ceramicii la noi nu a fost, din câte știu eu, niciodată supus unei examinări care să arate care-i sunt premisele teoretice. Totuși, având în vedere preocuparea aproape exclusivă pentru forme, cred că pot imagina teorii tacite de tipul: „oamenii care folosesc ceramică sunt în primul rând interesați de formele recipientelor”, sau „formele recipientelor indică funcțiile acestora”, sau „formele ne spun lucruri importante despre lumea în care au fost folosite recipientele, indiferent ce credeau cei care le utilizau”. Asemenea teorii tacite pot fi reconstituite prin examinarea în detaliu a descrierilor, analizelor și a concluziilor. Mi s-ar părea interesant ca într-o asemenea investigație să înțelegem cum a ajuns arheologia pre-și protoistorică europeană să-și concentreze eforturile analitice asupra recipientelor ceramice în direcția funcțiilor lor simbolice, legate mai ales de afilierea indivizilor la grupuri și să dea puțină importanță (sau chiar să ignore cu totul) alte atribute, cum ar fi rezistența la spargere sau la încălzire.

Dacă refuzăm teoria și folosim doar rutine științifice, produse la noi sau în altă parte, riscăm să producem în funcție de principii care nu au fost supuse evaluării și în care avem încredere doar pentru că au fost folosite de arheologi de prestigiu. Cercetătorii care cred în caracterul practic, anonim și neutru, al cunoașterii lor sunt, așa cum scria David Clarke, preluând ideea de la John Maynard Keynes, sclavii involuntari ai unor teoreticieni defuncți⁸.

Lucrurile cele mai de preț pentru noi – săpăturile, analizele și eventual chiar concluziile lor, deși uneori arheologii sunt atât de baricadați în descriptiv încât concluziile nu au importanță – sunt făcute pornind de la teorii pe care le ignorăm sau le cunoaștem aproximativ, nu de puține ori deformate de transmiterea orală. Ele susțin reprezentări ale realității care și-au pierdut de mult actualitatea. Suntem astfel condamnați de o atitudine care se descrie pe sine ca pragmatică, la o producție oarbă de fapte și de interpretări ce se subordonează unor scopuri asupra cărora nu avem control și a căror lipsă de actualitate poate fi detectată cu ușurință chiar și de arheologii începători educați în Occident.

Această atitudine este într-adevăr pragmatică în raport cu lumea în care trăim, atunci când ceea ce cred arheologii despre realitatea socială este preluat nu din literatura științifică, ci din cunoașterea comună locală și devine o teorie socială tacită, a cărei natură o face ușor de confirmat de descoperirile arheologice. Așa se întâmplă când arheologii folosesc reprezentările comune despre etnii, care fac din ele națiuni și ajung, indiferent ce descoperiri folosesc și cum le interpretează, să confirme

---

⁸ Clarke 1973, 18.

reprezentarea naționalistă a realității sociale, care imaginează lumea ca fiind alcătuită din entități radical distincte, să descopere ceea ce se știa deja. Autoritățile politice de un fel sau altul sunt dispuse să încurajeze producția de fapte utile reprezentărilor ideologice ale realității, pe care o impun oamenilor, pe care – astfel – îi domină⁹. Așa că este pragmatic să produci fapte, să te bucuri de acumularea și de analiza lor, fără să te intereseze din ce reprezentare a lumii vor face parte, lăsând intact privilegiul autorităților de a le folosi.

La fel de pragmatic este să ignori teoriile arheologice în relațiile cu colegii noștri din lumea occidentală, unde s-a dezvoltat aproape toată teoria arheologică existentă, care ne încurajează să ne dedicăm producerii de materiale arheologice analizabile și privesc cu neîncredere tendințele spre investigație teoretică și cu înțelegere, uneori complice, ignoranța noastră. Am descoperit existența unei relații de tip centru-periferie în arheologia europeană, relație în care noi nu ne aflăm în centru, în urma unei discuții cu Rolf Hachmann, în 1988. Știam, de la discipolii săi din institut, că încuraja doar munca susținută pentru atingerea unor obiective științifice clar limitate la tipul de arheologie pe care-l practica. I-am spus ceva ce m-am temut că i se va părea scandalos, dar mi-am asumat acest risc pentru că, ridiculizat pentru înclinațiile mele teoretice de unii colegi și chiar de prieteni, aveam nevoie să știu ce crede. I-am vorbit despre ce mi se părea important atunci – și nu mi se mai pare deloc important acum – anume despre ce ar putea oferi arheologiei teoriile structuraliste ale lui C. Lévi-Strauss. Surpriza mea a fost totală: mă așteptam să mă trimită la plimbare, speram să fie îngăduitor și să spună că poate este ceva util în teoriile structuraliste. Nu a făcut nici una, nici alta. În schimb, după ce m-a întrebat dacă cunosc contextul intelectual al structuralismului, mi-a vorbit timp de 10 minute despre el, mai ales despre relațiile dintre structuralism și teoria critică a Școlii de la Frankfurt. Nu înțeleg nici acum de ce Hachmann nu și-a îndemnat discipolii din România să citească filosofie și a preferat să li se prezinte ca un empirist sever. Mi-am amintit de această întâmplare la Budapesta, în 2005, unde, la o masă rotundă cu un istoric, Michael Werner, care propunea o perspectivă teoretică proprie pentru înțelegerea relațiilor dintre tradițiile de cercetare europene, perspectivă care se numește *histoire croisée*, am adus în discuție dezechilibrele care fac o asemenea perspectivă discutabilă, constatând că de la începutul disciplinelor care se ocupă de trecutul mai îndepărtat – arheologia, istoria antică, filologia clasică – până în prezent, nici un savant care-și desfășura activitatea în estul Europei nu a reușit să se plaseze în centrul disciplinei lui, adică să creeze norme și principii după care ar trebui să se desfășoare cercetarea, să impună teorii de succes, să devină exemplar pentru restul practicienilor.

Fără teorie, arheologii de la noi se află într-o situație similară cu cea a meșteșugarilor. Asemenea lor, arheologii nu se formează în universități – suntem, în continuare, una dintre puținele țări care nu are cicluri universitare de învățământ arheologic – ci pe șantiere, sub conducerea unui arheolog mai experimentat. Asemenea

---

⁹ Despre arheologie ca mijloc de a critica societatea contemporană, vezi Dragoman, Oanță-Marghitu 2006, 76.

meșteșugarilor, arheologii sunt ucenici înainte de a deveni meșteri, ceea ce-i face sensibili la detectarea autorității și temători în ce privește capacitatea lor de a concepe moduri noi de producere și de analiză a faptelor pe care le iau în seamă. Deținători ai unor deprinderi care pot fi de o mare complexitate, practicanți ai unor rutine care pot asigura o productivitate ridicată, ei nu pot oferi societății altceva decât ceea ce se așteaptă de la ei și le este foarte greu să pună la îndoială cunoașterea care face parte din modul lor de a fi.

Absența teoriei explicite face din întreprinderile interdisciplinare, în care sunt implicate persoane la fel de dedicate rutinelor proprii, un dialog al surzilor. Aceste rutine nu se pot comunica, deprinderea lor durează mult timp, multe dintre ele nu sunt nici măcar verbalizate, așa că discuția despre ele este inutilă. Comunicarea se bazează pe respectul pe care fiecare parte implicată îl acordă celorlalte, bazat nu pe o încredere generată de recunoașterea unor principii comune în ceea ce privește cunoașterea științifică, ci pe faptul că toți cei implicați sunt cercetători în discipline pe care statul le recunoaște ca fiind științifice. O astfel de comunicare reproduce relațiile care există între ele – de exemplu superioritatea științelor exacte asupra celor umaniste, de care sunt convinși cei mai mulți dintre cei pe care-i cunosc printre arheologii de la noi – și tot ce se obține este constituit din rezultate care nu modifică nimic din felul în care au fost obținute. Această situație face ca o colaborare mai profundă, mai destabilizatoare pentru ceea ce cred cei implicați, să fie imposibilă¹⁰.

Absența unei teorii explicite face încercările de evaluare a conținutului cercetării să eșueze și să fim obligați să ne limităm la aspectele formale și cantitative. Dacă nu avem o reprezentare clară a obiectivelor științifice ale cercetării, tot ce putem evalua este prezența unor ingrediente indispensabile cercetării arheologice (săpătură, analiză, publicare), dar nu calitatea lor. Dacă nu putem spune care săpături, ce fel de analize și ce publicații sunt mai bune, încurajăm săpături care n-ar trebui făcute, analize desuete și publicații care n-ar trebui să apară.

Fără o investigație teoretică nu știu cum am putea judeca confruntarea dintre un arheolog care a lucrat toată viața în tradiția lui de cercetare, a acumulat o cunoaștere fără egal a obiectelor și a contextelor lor și unul, cu douăzeci de ani mai tânăr, cu o cunoaștere șubredă a materialului arheologic, dar care a citit câteva lucrări de popularizare care-i permit, de exemplu, să afirme, cu deplină dreptate, că noțiunile de cultură și de etnicitate, pe care arheologul experimentat le folosește, sunt defecte. Aceasta este o situație în care savantul de bună calitate nu are dreptate, nu pentru că ar greși, ci pentru că urmează principiile generate de tradiția lui de cercetare, iar cel care are dreptate nu o face din interiorul unei tradiții de cercetare, ci importând cunoștințe din alte discipline, la un nivel elementar.

Cred că investigația teoretică poate fi o practică eliberatoare, care permite accesul la scopurile disciplinei și este indispensabilă pentru o producție științifică de nivelul celei realizate în Occident. Relația dintre preocupările teoretice și calitatea

---

¹⁰ Pentru părerea că interdisciplinaritatea ar trebui să producă noi discipline vezi Frodeman, Mitcham 2007.

cercetării mi se pare evidentă. Este suficient să ne uităm la amploarea pe care investigația teoretică a luat-o în cele mai importante științe ale secolului al XX-lea, fizica și biologia, și la sutele de cercetători care s-au specializat în filosofia fizicii și în filosofia biologiei. Există și o filosofie a arheologiei, practică în Statele Unite. Nu știu să existe în Europa așa ceva. Există însă mulți arheologi dispuși să examineze fundamentele teoretice ale propriei discipline, folosind lecturi variate, mai ales din științele sociale și din filosofie. Din păcate, producția lor științifică este rareori evaluată de mediile științifice din care provin ideile pe care se întemeiază. Nu știu, de exemplu, ca vreun sociolog sau vreun antropolog să fi examinat modul în care sunt folosite ideile despre fenomenele etnice de către arheologii care le-au preluat din disciplinele lor.

Dacă suntem doar practicieni în virtutea unor teorii pe care fie le ignorăm, fie le cunoaștem aproximativ, nu putem crea noi teorii și noi metode. Dacă în disciplină nu are autoritate decât ceea ce este tacit și deja încorporat, stagnarea este un pericol real, așa cum o arată incapacitatea noastră și a colegilor noștri din estul Europei de a produce noi proceduri analitice. Din această stagnare se iese spasmodic cu importuri de teorie și de rutine practice din Occident, care nu au cum să reproducă la noi mediul din care provin și care, nu de puține ori, se transformă în acord cu substanța tacită a tradiției locale de cercetare arheologică.

Investigația teoretică este un ingredient indispensabil pentru succesul unei direcții de cercetare științifică, dar simpla prezență a unor referiri la teorie nu înseamnă că ne aflăm în fața unei cercetări de bună calitate. Putem porni de la constatarea lui Matthew Johnson că există o răspândită lipsă de corelare între teoria explicită, adoptată de către arheologi și principiile tacite, care continuă să se manifeste în activitatea lor de cercetare, această situație apărând mai ales în fazele incipiente ale adoptării unor noi moduri de a gândi¹¹. Este firesc ca acest lucru să se întâmple și la noi. Dar se întâmplă și alte lucruri. De exemplu, dificultățile de a înțelege lucruri noi, peste care unii cercetători trec prea repede, convinși că totul le este accesibil la prima lectură, chiar dacă este vorba despre o limbă străină, dificultăți sporite atunci când lecturile sunt puține¹².

Caracterul explicit al teoriei nu are legătură cu valoarea de adevăr a lucrurilor pe care le conține. Teoria explicită este benefică pentru dezvoltarea cercetării arheologice nu pentru că ar conține lucruri adevărate, în timp ce ceea ce ne-am

¹¹ Johnson 2006, 119.

¹² Afirmția lui Ioan Marian Țiplic: „În anii '80 arheologia s-a divizat în două direcții de cercetare: una cu adevărat teoretică și implicând simbolistica, structuralismul, interpretarea și abordarea contextuală, iar cealaltă care a devenit cunoscută sub denumirea de post-procesualism” (Țiplic 2007, 38; afirmația este reluată identic în Țiplic 2008, 181), susținută de o trimitere la Maschner 2005, 3, pune pe gânduri pe orice arheolog care a citit măcar câteva texte introductive cu privire la gândirea arheologică din ultimii 30 de ani. Ea se întemeiază pe o înțelegere greșită a textului lui Maschner: «In the 1980s archaeology split in two directions. One was truly theoretical and involved the development of symbolic, structural, interpretive, contextual, and other archaeologies that became known as postprocessualism».

obișnuit să credem, ca arheologi în România, ar fi fals, ci pentru că ceea ce este susținut explicit poate fi mai ușor criticat, înlăturat și înlocuit cu ceva mai bun¹³. Există însă și arheologi care au păstrat viziunea locală, care conferă teoriei o poziție hegemonică și care prezintă o teorie, pe care nu o discută, ca pe un adevăr care trebuie impus. Este ceea ce face George Bodi, într-un articol recent, scris în engleză. După interviuarea a șapte arheologi, el constată că arheologia de la noi este conservatoare și că, *horribile dictu*, produce cunoaștere intradisciplinar, ceea ce ar avea efecte negative atât asupra generării de noi cunoștințe, cât și asupra educării noilor specialiști. În opinia sa, trebuie să trecem la „modul 2” de cunoaștere, să reorientăm toată cercetarea arheologică conform modului de a gândi al lui William James și Richard Rorty, ceea ce ar ajuta arheologia românească să-și redescopere umanitatea și să joace un rol activ în educarea publicului, să evolueze spre o concepție cu adevărat transdisciplinară asupra temelor ei de cercetare, crescând capacitatea ei de a încorpora unele dintre nevoile lumii contemporane. Pentru a atinge aceste obiective, arheologii ar trebui să renunțe la ideea că validarea cercetării este bine să fie făcută doar de către arheologi (*peer review*) și să se gândească la contribuțiile pe care arheologia le-ar putea aduce în beneficiul societății, de exemplu prin dezvoltarea de politici de patrimoniu orientate către dezvoltarea turismului¹⁴. Înțeleg, de aici, că autoritățile care ne evaluează, fără a ține seama de ceea ce credem despre meseria de arheolog, și cele care ne îndeamnă să ne ocupăm de turism au trecut la „modul 2” înaintea noastră și că cei aproape de putere i-au citit deja pe William James și pe Richard Rorty sau, dacă nu au făcut-o, nu are rost să se apuce acum de lectură, pentru că se află oricum pe drumul cel drept; că eforturile arheologilor de a apăra modul lor de a gândi meseria sunt orientate greșit și am face mai bine să fim mai atenți la „nevoile societății”. Cine stabilește care sunt aceste nevoi? Se pare că nu arheologii. Nu este aici locul potrivit pentru a discuta despre „modul 2”. Sper că G. Bodi o va face. Departate de a fi locul unde se află acum cercetarea științifică internațională, loc spre care trebuie să se îndrepte toți cei care nu vor să rămână în urmă, „modul 2” este doar o teorie care încearcă să țină seama de tendințele constatate de un grup de sociologi ai cunoașterii și care a fost serios criticată, de la lansarea ei și până acum¹⁵. Dacă doresc să se confrunte cu această

¹³ Vezi Anghelinu 2002, 48: „...teoria promovează dubiul și nu certitudinile, anticipația pe termen scurt și nu soluții universale. Feedbackul ei cu practica este mai rapid, erorile sunt explicite, deci mai ușor criticabile.”

¹⁴ Bodi 2012, mai ales 373 și 379–381. Mulțumesc Nonei Palincaș pentru semnalarea acestui articol.

¹⁵ Despre critici, parțial acceptate de unii dintre principalii creatori ai conceptului de „mod 2”, vezi Nowotny, Scott, Gibbons 2003, 191–190. Despre locul investigației empirice, vezi Nowotny, Scott, Gibbons 2003, 186: «Both *The New Production of Knowledge* and *Re-Thinking Science* were written as reflective essays rather than as empirical studies» și Barnes 2007, 188: «they fail to provide actual evidence that science is less clearly differentiated as activity and more closely coupled to the judgements, evaluations and objectives of non-scientists than once it was» și Barnes 2007, 189: «even if the texts are addressed as mere manifestos, seeking change in the epistemological order of society rather than documenting it, they merit criticism for failing to offer convincing arguments for the desirability

teorie, mai bine primită în lumea celor care se ocupă de politică decât în cea a cercetătorilor, arheologii trebuie să spună ce cred, nu să accepte ceea ce G. Bodi prezintă ca fiind realitatea cercetării științifice de astăzi.

Oricât ar părea de ciudat, se pare că transmiterea cunoștințelor științifice se face mai mult prin imitarea unor practici exemplare decât prin teorie, chiar și în tradițiile de cercetare în care teoria explicită are statutul pe care-l merită. Mult din ceea ce asigură funcționarea oricărei tradiții științifice nu este verbalizat. Un cercetător care acordă prioritate teoriei nu are, prin aceasta, un acces mai bun la realitate decât unul care a încorporat rutine esențiale din tradiția de cercetare din care face parte. Nu cred nici în necesitatea transformării arheologilor în filosofi și nici în beneficiile separării teoreticienilor de practicieni. Ar fi mult mai bine dacă arheologii s-ar confrunta cu cât mai multe dintre problemele teoretice ale cercetării pe care o întreprind. Într-un sistem de învățământ arheologic coerent, care întârzie să apară, arheologii atrași de teorie ar trebui trimiși pe șantiere, iar cei atrași de plăcerile săpăturii și ale descoperirii ar trebui puși să citească teorie socială.

Există multă teorie de proastă calitate, în special din cauza tentației de a acumula elemente de legitimare, prețuite în formele autoritare ale cunoașterii comune, în discursul public, după cum există și multe practici științifice care și-au dovedit utilitatea. Asemenea practici nu au însă nimic de pierdut de pe urma explicitării bazelor lor teoretice. Dacă majoritatea practicilor exemplare dintr-o tradiție de cercetare sunt tacite, există riscul degradării, ceea ce face ca obiectivarea bazelor lor teoretice să devină necesară, pentru a se vedea de ce ele ar merita să fie păstrate, modificate sau abandonate.

Fără teorie explicită, tradiția de cercetare arheologică din care facem parte este limitată la un statut subaltern. Față de istorie, care trece pentru unii drept teorie arheologică, sub forma „gândirii istorice”, arheologia rămâne o știință auxiliară, lipsită de mijloace proprii de interpretare, care oferă material din care rămâne ca istoricii să facă ceva, deși este evident că un istoric fără educație arheologică serioasă nu poate folosi cu sens cunoștințe arheologice. Acest statut împiedică în continuare constituirea unui învățământ arheologic. Cercetarea arheologică este subordonată și așteptărilor autorităților față de cercetarea trecutului, fiind incapabilă să se prezinte altfel decât ca o producătoare de materiale ce pot fi utile reproducerii societății în care trăim și ideologiilor curente (origini și obiecte de patrimoniu pentru ideologia națională, relații de putere pentru cea neoliberală). Absența teoriei explicite contribuie și la perpetuarea relațiilor centru-periferie în care tradiția noastră este

---

and the feasibility of what they propose, and even in some cases for failing to convey what it would involve». Vezi și Weingart 2008, 132: «It is left open whether it is a descriptive term or a normative one, but it is clear that it is something we do not yet have» și Hessels, van Lente 2010, 69: «The notion of Mode 2 has proved to be an important step towards both the visibility and the understanding of important trends in contemporary science systems. Yet, it is also a source of questions and confusion Conceptually, it is still underdeveloped and prone to further refinement Empirically, its arguments are too brittle and equivocal to be used as a basis for convincing assessments and interventions». Mulțumesc Oanei Fuică pentru sugestiile bibliografice cu privire la „modul 2”.

implicată. Rămânem, în cel mai bun caz, producători de informație arheologică, care, pentru a fi interpretată la nivelul cerut astăzi de disciplină, trebuie fie să atragă atenția arheologilor din locuri unde teoria arheologică este explicită, fie pe cea a arheologilor locali, puțini la număr, care au ales să lucreze importând rutine științifice și/sau teorie.

Circulația ideilor este o condiție vitală a cercetării și avem, cu siguranță, nevoie de idei noi, dar, fără preocupări teoretice, cum putem oare estima valoarea lor? Fără această indispensabilă evaluare rămânem doar la practicile mimetice, încurajate de instituțiile statului ce se ocupă de evaluarea cercetării științifice și pentru care scrisul în limba engleză, în publicații străine, folosind idei care au trecut în instituțiile care evaluează cercetarea în Occident, contează mai mult decât producția evaluată după criterii locale. În plus, această activitate de evaluare, din ce în ce mai importantă pentru finanțarea cercetării științifice, atât la noi cât și în alte părți ale Europei, trebuie să se confrunte sistematic cu ceea ce cred cei care produc cunoaștere științifică despre munca lor, iar asta nu se poate face folosind doar rezultatele cercetării. Evaluarea se face pe baza unor teorii despre ce are valoare în cercetarea științifică și nu ne putem apăra disciplina doar cu afirmații despre importanța practicilor științifice și a justificărilor cu care ne-am obișnuit.

THE PLACE OF THEORY IN ARCHAEOLOGICAL RESEARCH

ABSTRACT

Scientific theories make explicit the representations of the realities involved in the research process, examine its goals and how epistemic objects are built and approached. They can thus open new directions of investigation. By perpetuating and borrowing representations which are allowed to be authoritative without being exposed to critical judgement, the lack of interest for theory in our archaeology continues to contribute to its marginalization towards other disciplines, first of all towards history, and then towards other traditions of archaeological research.

Key words: Culture-historical archaeology, theory, Romania, interdisciplinary practices.

BIBLIOGRAFIE

Anghelinu 2002	Anghelinu, M., <i>De ce nu există teorie în arheologia preistorică din România?</i> , Sargeția 30, 39–49.
Barnes 2007	Barnes, B., <i>Catching up with Robert Merton: scientific collectives as status groups</i> , Journal of Classical Sociology 7(2), 179–192.
Bodi 2012	Bodi, G., <i>Discussion of the characteristics of archaeological knowledge. A Romanian exploratory case-study</i> , Logos & Episteme 3(2), 2012, 373–381.
Clarke 1973	Clarke, D., <i>Archaeology: the loss of innocence</i> , Antiquity 47, 6–18.
Dragoman, Oanță-Marghitu 2006	Dragoman, A., Oanță-Marghitu, S., <i>Archaeology in communist and post-communist Romania</i> , Dacia N.S. 50, 57–6.

- Frodeman, Mitcham 2007
Frodeman, R., Mitcham, C., *New directions in interdisciplinarity: broad, deep, and critical*, Bulletin of Science, Technology & Society 27(6), 506–514.
- Hessels, van Lente 2010
Hessels, L.K., van Lente, H., *The mixed blessing of Mode 2 knowledge production*. Science, Technology & Innovation Studies 6(1), 65–69.
- Johnson 1999
Johnson 2006
Johnson, M., *Archaeological theory: an introduction*, Oxford.
Johnson, M., *On the nature of theoretical archaeology and archaeological theory*, Archaeological Dialogues 13(2), 117–132.
- Maschner 2005
Maschner, H.D.G., *Introduction*, în Maschner, H.D.G. și Chippindale C. (eds.), *Handbook of archaeological methods*, 1, Lanham, 1–39.
- Nowotny, Scott, Gibbons 2003
Nowotny, H., Scott, P., Gibbons, M., *Introduction. 'Mode 2' revisited: the new production of knowledge*, Minerva 41, 179–194.
- Palincaș 2010
Palincaș, N., *Living for the others: gender relations in prehistoric and contemporary archaeology of Romania*, în Domasness, L.H. et al. (eds.), *Situating gender in European archaeologies*, Budapesta, 93–116.
- Putnam 2002
Putnam, H., *The collapse of the fact-value distinction and other essays*, Cambridge, 7–27.
- Schiffer 1988
Schiffer, M.B., *The structure of archaeological theory*, AmerAnt 53(3), 461–485.
- Suceveanu 2008
Suceveanu, A., *Cuvânt înainte*, în Mircea Angelescu, Florela Vasilescu (eds.), *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2007*, București, 5–7.
- Țiplic 2007
Țiplic, I.M., *Probleme generale ale arheologiei medievale la început de mileniu*, Studia Universitatis Cibiniensis. Series historica 3–4, 27–44.
- Țiplic 2008
Țiplic, I.M., *Arheologia și istoria la începutul mileniului trei*, Banatica 18, 161–194.
- Weingart 2008
Weingart, P., *How robust is "socially" robust knowledge*, în Carrier, M., Howard, D., Kourany, J.A. (eds.), *The challenge of the social and the pressure of practice science and values revisited*, Pittsburgh, 130–145.
- Wiley 2002
Wiley, A., *"Heavily decomposing red herrings": middle ground in the anti-/postprocessualism wars*, în Wiley, A., *Thinking from things: essays in the philosophy of archaeology*, Berkeley, 171–178.